

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Пелагия Мих. Терзийска – преподавател в ЮЗУ "Неофит Рилски",
Благоевград

Относно: дисертационен труд на тема „Динамика в овладяването на писмената реч при ученици с лека умствена изостаналост ” за присъждане на образователната и научна степен "доктор" в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика, научна специалност: Специална педагогика (Педагогика за деца с интелектуална недостатъчност)

Автор: **Виктория Кирилова Ценова**

Научен ръководител: *проф. д-р Катерина Караджова*

Настоящото становище е изготвено на основание заповед № РД 38-263/09.07.2020 г. на ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски”, както и на решение на научното жури по процедурата.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Виктория Кирилова Ценова е докторант в редовна форма на обучение по специалност „Специална педагогика“ в катедра „Специална педагогика и логопедия” на СУ “Св. Климент Охридски”. Процедурата и представеният комплект от документи е съобразен с Правилника за развитие на академичния състав на Софийския университет.

2. Актуалност на тематиката

Разработеният от Виктория Ценова дисертационен труд е навременно и значимо явление. Откриването на възможности за оптимизиране на процеса на овладяване на писмената реч от учениците, включително и от тези с лека умствена изостаналост е изключително важна задача, както на образователните институции, така и на обществото. Проблемът за овладяването на писмената реч и за трудностите, които срещат при формирането на умения за четене и писане учениците с лека интелектуална недостатъчност е значим за педагогическата теория и практика. Актуалността му от практическа гледна

точка се засилва особено много с включването на тези ученици в масовото училище. Интересен, но в момента недостатъчно добре проучен въпрос налагащ специално внимание в теоретико-емпиричен аспект. Затова търсенето и прилагането на подобрения в педагогическите подходи и в методите за работа с тази категория ученици в разнородна учебна среда, каквато е класът с интегрирани деца с умствена изостаналост е много навременно и необходимо изследване към което е насочен настоящия дисертационен труд.

3. Представяне на труда и оценка на съдържанието

Направеното дисертационно изследване отговаря на изискванията за педагогически проучвания с теоретичен и експериментален характер. Съответства на критериите за подобна разработка на такова научно равнище.

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави, изводи, обобщение и заключение, литература и приложения.

В увода аргументирано се посочват мотивите за разработване на избраната тема. Коректно е формулирана основната цел, посочени са въпросите, на които се търси отговор и които стоят в основата на създаването на дисертационен труд.

В първа глава се прави задълбочен теоретичен анализ на научна литература свързана с една от най-силно открояващите се категории деца, при които обучение по четене и писане представлява сериозна трудност - децата с лека умствена изостаналост. Тези деца са голямо предизвикателство пред педагогическата практика и образователната система поради голямото разнообразие от форми на умствената изостаналост, свързани с различна степен на недоразвитие на интелектуалната функция и поведението. На основата на анализирани теории за психичното развитие на детето се обсъжда общото устойчиво недоразвитие, което е присъщо на умствената изостаналост.

Докторант Ценова обобщава, че в категорията на умствената изостаналост присъстват много на брой и разнородни патологични прояви, което затруднява изчерпателното ѝ дефиниране и описание от една единствена гледна точка. Ето защо към нея се прилага мултидисциплинарен подход, при който различните науки дават собствените си интерпретации. Подчертава, че съществуват

различни дефиниции за умствената изостаналост със сходно съдържание, като значително внимание се отделя не само на клиничните и психологичните признаци на умствената изостаналост, а и на социалните и адаптивните ѝ характеристики. В тази глава се проследява развитието на концепцията за умствената изостаналост и появата на приобщаващо образование. Прави се ретроспективен преглед на развитие на отношението към лицата с умствени увреждания, на тяхното образование, създаването и усъвършенстването на тестовата диагностика. Коментира се нормативната база на приобщаващото образование.

Представя се и етиологията и формите на умствената изостаналост, като се подчертава, че са разкрити етиологичните механизми на около 300 вида умствена изостаналост, но значителна част от тях все още са с неизвестна етиология. Разглеждат се категориите деца с умствена изостаналост по МКБ-10 (1992) в рубриката F70 - F79, както и психолого-педагогически характеристики на леката умствена изостаналост и свързаната с тези характеристики необходимост от прилагането на корекционно-терапевтични средства в работата с тях. Специално място е отделено на разглеждане на спецификата на езика и речта на децата с лека умствена изостаналост, на характерни особености в речта им.

Същността на писмената реч, процесът на поетапното ѝ овладяване, нарушенията в нейното овладяване при учениците с лека умствена изостаналост се разглеждат във втора точка на литературния обзор. Прави впечатление задълбоченото познаване на тази проблематика.

Втора глава представя програмата на научното изследване. В нея са определени главна хипотеза и цел на изследването и в съответствие с тях са детайлизирани пет хипотези, всяка от които е свързана със съответстваща на нея детайлизирана цел с конкретни задачи, както и методиката на изследване - проби за проверка на: фонематичните възприятия, фонемния анализ, на четенето (на глас), на писането. Описана е организация на изследването, участниците в двете групи – експериментална група 1 (ученици с умствена изостаналост от начална, средна и горна училищна степен - 13,3 г. средна възраст) и експериментална

група 2 (ученици с дислексия от начална, средна и горна училищна степен - 13 г. средна възраст) от 6 училища на територията на София и гр. Нови Искър. Докторант Ценова коректно посочва за трудностите при определяне състава на двете групи и уточнява, че въпреки липсата на точни данни от лична документация, поведението и реакциите на децата по време на изследването не създават никакви съмнения относно състоянието на интелекта им, което е основната междугрупова разлика, и потвърждават наличието на мисловен капацитет под нормата в първата експериментална група и интелект в норма във втората. Изследването е проведено индивидуално, като резултатите са нанасяни върху индивидуални бланки в момента на получаването им или по-късно, след съответния анализ на четивната и писмената продукция.

Резултатите от проведеното научно изследване са обобщени в цифри и подложени на серия операции за статистическа обработка с компютърна програма IBM SPSS 19. Резултатите от статистическата обработка са изложени като: брой изследвани лица, средни стойности, стандартно отклонение (групова статистика, описателна статистика); статистически тестове със съответните стойности; таблици и графики.

Резултати от изследването са представени последователно в трета глава, както следва: 1. *Обща съпоставка между резултатите на двете изследвани групи* – констатирани са съгласно статистическата проверка чрез теста на независимите извадки, *значими различия* между изследваните групи. Не само интелектът е определящ, а и тежестта на патологията: по-леките случаи на умствена изостаналост явно се доближават до по-тежките случаи на дислексия на развитието. Анализът на динамиката в овладяването на писмената реч показва че по-голям е напредъкът на двете групи между първия и втория етап, в сравнение с напредъка между втория и третия на обучение.

2. *Фонематични възприятия и фонеман анализ* – направени са както между групови така и вътрешногрупови сравнения по състоянието на фонематичните възприятия и на уменията за фонеман анализ. Проследяване на динамика в развитието на фонематичните възприятия и на уменията за фонеман анализ при учениците с лека умствена изостаналост показвае, че капацитетът на

учениците с умствена изостаналост не нараства значително по отношение предпоставките за овладяване на писмената форма на речта, въпреки обучението по четене и писане в началното училище и по-нататъшното обучение по различни предмети, които също изискват умения да се чете и пише.

3. *Умения за четене* – и тук изследването следва същата логика: междугрупово и вътрешногрупово сравнение по умения за четене. По-големи затруднения участниците в първата експериментална група изпитват при четенето на псевдодуми. По отношение на уменията за разбиране на прочетеното изследването показва не само затрудненията в разбирането на четивния материал, а и влиянието на некачественото декодиране на писмените знаци върху разбирането на прочетеното. Направен е подробен анализ на данните за постиженията на ЕГ 1 по четене според етапа на училищното обучение. Доказва се положителна динамика в придобиването на умения за четене

4. Аналогично е направено изследване на *уменията за писане* - разкриването на неговите характеристики. Констатира се по-голяма близост между двете групи в постиженията им по писане. Наблюдава се сходство по видовете грешки, допускани при писане между двете групи. И тук подробно са анализирани данните за постиженията на ЕГ 1 по писане според етапа на училищното обучение. Уменията за писане имат по-голямо развитие в периода началната степен на обучение и се подобряват по-забележимо в средния курс, а нататък тяхното формиране продължава, но с по-бавни темпове.

5. *Съпоставка между уменията за четене и уменията за писане* – при по-задълбочен анализ на резултатите се установява, че те не са изразени равномерно, че писането предизвиква повече затруднения в сравнение с четенето при участниците в двете експериментални групи.

Компетентно направеният анализ насочва към важни за педагогическата практиката изводи, които докторант Ценова умело формулира.

4. Приноси

Приемам формулираните приноси на дисертационния труд – теоретични, практико – приложни.

5. Автореферат

Авторефератът представя обобщено и коректно дисертационния труд. Открити са обобщените изводи, препоръки и приноси на автора.

6. Преценка на публикациите

Публикациите по темата на дисертационния труд са 3, две от които публикувани в сборници на УИ „Св. Климент Охридски“.

7. Бележки и препоръки:

- Смятам, че би трябвало ясно да се открият обектът и предметът на изследването.
- Използването на термини като „обучаеми деца“, „нормални деца“ трябва да се избягват.

Въпрос:

Какво бихте посъветвали учителите за повишаване динамиката в овладяването на писмената реч при ученици с лека умствена изостаналост?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

На основата на достойнствата на предложения дисертационен труд, на проявените качества и умения за самостоятелно научно изследване давам своята положителна оценка за проведеното изследване и постигнати резултати. Затова си позволявам да предложа на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Виктория Кирилова Ценова в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност: Специална педагогика

27.08.2020 г.

Член на научното жури: .....

Проф. д-р Пелагия Терзийска